

BIRKÁS GÉZA, a Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem Francia Intézetének vezetője

Birkás Géza pályafutása Pécsre költözése előtt

Birkás Géza 1879. augusztus 1-én született Köveskálon Birkás Gáspár és Scheller Klára gyermekeként. Az elemi iskola elvégzése után a veszprémi piarista főgimnáziumban tanult, majd a budapesti egyetem bölcsészettudományi karán folytatott tanulmányokat, ahol előbb magyar-francia szakos tanári oklevelet, majd pedig bölcsészettudományi doktori oklevelet szerzett. 1900-ban a grenoble-i, 1901-ben pedig a genfi egyetem nyári tanfolyamát is elvégezte, tanári diplomája megszerzése után pedig két féléven keresztül Párizsban a *Sorbonne*-on és a *Collège de France*-ban Ferndianand Brunot nyelvészeti, valamint Gustave Lanson, Émile Faguet és Joseph Dédiér irodalomtörténeti előadásait hallgatta. Itteni tanulmányainak befejezése után hosszabb tanulmányutat tett, mely felölelte Franciaország, Anglia, Belgium, Svájc és Ausztria nagy részét.

Tanári pályafutását 1902-ben a budapesti X. kerületi községi felsőkereskedelmi iskolában kezdte, ahonnan 1904 szeptemberében a VIII. kerületi Hornyánszki utcában található főreáliskolába került. 1919 októberétől 1923-ig a budapesti tankerület francia nyelvi szakfelügyelőjeként tevékenykedett, valamint tagja volt a budapesti tanárvizsgáló bizottságnak is. Mint a francia nyelv elismert

szakértőjét, felkérték a trianoni békeszerződés megkötésére készülő magyar bizottság anyagainak franciára fordításában is, amely tevékenységéért a Honvédelmi Minisztérium 1923 novemberében hivatalosan is köszönetét fejezte ki. Az 1920-21-es tanévben a budapesti közgazdaságtudományi karon francia nyelvet tanított.

Tudományos publikációs tevékenységét az 1900-as évek elején, tehát még egyetemi tanulmányai befejezése előtt kezdte meg. Számos irodalomtörténeti- és elméleti tárgyú írása jelent meg a katolikus szellemiségű *Magyar Szemlé*ben frankofón és magyar szerzők kapcsán. Doktori dolgozatát 1901-ben készítette el Rousseau természet-

érzése címmel, amelyet igen aktív írásos tevékenység követett. A magyar-francia művelődéstörténettel foglalkozó írásai hazai és külföldi folyóiratokban jelentek meg, melyek között érdemes megemlíteni a magyar és idegennyelvű mondák közti kapcsolatokat, melyeknek számos tanulmányt szentelt, illetve 1913-ban megjelent első nagyobb szabású művét, mely *Montaigne pedagógiai tanulmányai* címmel látott napvilágot. Ebben a kötetben a fordítási munkálatok, a bevezető és a jegyzetek megírása is Birkás nevéhez köthető. Az 1920-as évek elején számos nagyszerű francia nyelvkönyvet írt a középiskolák számára, melyek több kiadást is megértek a következő évtizedek folyamán és jelentős hatást gyakoroltak a magyarországi franciaoktatásra.

Az igen sikeres közoktatási és ígéretes tudományos pályafutást maga mögött tudható tanár 1921 novemberében kérte magántanári képesítését francia irodalomtörténetből az Erzsébet Tudományegyetemen, amelyet az egyetemi eljárás lefolytatása után miniszteri szinten 1922 májusában hagyták jóvá. Az 1922-23-as tanév első felében helyettes tanárként szerepelt a bölcsészettudományi kar jegyzőkönyveiben, és ekkor már előadásokat is tartott a frissen felállított francia nyelv és irodalom tanszéken egyelőre még Budapesten. 1923. január 21-én kinevezték egyetemi nyilvános rendes tanárnak. Mivel az egyetem az 1923-24-es tanévet már Pécsre kezdte meg, ezért 1924 februárjában Birkás is Pécsre költözött, amit az egyetem átköltözési díj kiutalásával is támogatott, ahol ezt követően 1940 végéig folyamatosan dolgozott. Pécsi lakhelye először a Zrínyi utca 1., majd a Majorossy Imre utca 4. szám alatt volt.

Birkás Géza pécsi tevékenysége

Az új intézet frissen kinevezett vezetője nagy lendülettel vetette bele magát a munkába, amelyet pécsi tartózkodásának közel húsz éve alatt mindvégig megőrzött. Ennek a lendületnek egyik biztos jele az a tény, hogy igen magas óraszámokban tanított, és nem csupán a francia nyelvvél és irodalommal kapcsolatos tárgyakat (*A francia nyelv története a középkorban, XVI. századi francia költők olvasása és magyarázata, XVIII. századi francia irodalomtörténet, Régi francia nyelvemlékek, Szemináriumi gyakorlatok* stb.), hanem a Tanárképző Intézetben francia pedagógiai tárgyakat is (*Francia stílusgyakorlatok, A mai francia nyelv hangtana* stb.), mely utóbbiakat számos tanári pályára készülő hallgató látogatott, és a visszaemlékezések szerint nagyra értékelt. Joggal feltételezhetjük, hogy mind teherbírását, mind pedig órái népszerűségét nagymértékben magyarázza a majdnem húsz éves főreáliskolai pedagógusi gyakorlat, amelyet egyetemi pályafutása elején már maga mögött tudhatott.

Széleskörű műveltségét, felkészültségét, megbízhatóságát és teherbírását jól bizonyítja az a tény, hogy számos alkalommal kérték fel, hogy kollégái huzamosabb távolléte idején biztosítsa más bölcsészettudományi kari intézetekben az oktatást. Az első ilyen alkalomra meglehetősen hamar, 1924 novemberében került sor, amikor két másik kollégájával együtt a Magyar Irodalomtörténeti Tanszéket kellett átvennie Zolnay Gyulával és Kastner Jenővel közösen. Valószínűleg részben ezzel a jelentős pluszmunkával lehet összefüggésben az a tény, hogy 1924 decemberében a fizetését is megemelték. A következő helyettesítésre tíz évvel később, 1934 szeptemberétől kezdve került sor, amikor Birkást a Német Intézet igazgatására kérték fel. Sokkal hosszabb

együttműködés fűzte az Olasz Tanszékhez, melynek vezetését először 1936 januárjában vette át két félévre Kerényi Károllyal és Fülep Lajossal közösen, amelyet 1937 áprilisában, majd pedig 1940 szeptemberében – ekkor már egyedüli oktatóként – újabb helyettesítések követtek ugyanennek az oktatási egységnek a kötelékében. Ezek a viszonylag gyakori és az Olasz Tanszék esetében meglehetősen hosszú időszakot felölelő áttanítások jól bizonyítják, hogy Birkás Géza nem csupán nagy tudással, de igen nagy elkötelezettséggel is rendelkezett, hiszen számos alkalommal vállalta el távollévő kollégák óráinak megtartását. Mivel az első ilyen felkérést számos másik követte, úgy tűnik, hogy ezeknek a némiképp váratlan kihívásoknak minden további nélkül eleget tudott tenni, noha azok gyakran igen messze estek eredeti francia-magyar szakos végzettségétől.

Az egyetem belül nem csupán oktatói tevékenysége érdemel említést, számos más vezetői posztot is betöltött pécsi évei során. A teljesség igénye nélkül említjük meg, hogy Birkás nem csupán a Pécsi Magyar Királyi Középiskolai Tanárképző Intézet elnöke, hanem az Erzsébet Egyetem Tudományos Szövetség Bölcsészeti, Nyelvészeti, Történelmi Szakosztályának elnöke, valamint az Egyetem Baráti Egyesület elnöke is volt az 1930-as évek második felében. 1927-től a Szent István Akadémia III. szakosztályának tagjai között találjuk, emellett pedig a francia kormánytól elnyerte az „*officier de l'instruction publique*” (a francia közoktatásügy tisztje) kitüntetést is. A fenti szakmai elismerések mellett a kar és az egyetem vezetőjeként is volt lehetősége kipróbálni magát, mivel az 1928-29-es tanévben ő lett a bölcsészettudományi kar dékánja, majd pedig az 1938-39-es tanévben az egyetem rektora. Ez utóbbi kapcsán érdemes felidézni,

hogyan emlékeztek meg tevékenységéről és személyiségéről a helyi sajtóban: „Mint tanár egyike a lelelkesebb professzoroknak, akinek órái iránt mindig nagy érdeklődés nyilvánul meg. Hallgatói rajonganak érte, mert tudják, hogy szívén viseli sorsukat és nem idegen tőle akármilyen problémájuk sem. Megértő szeretettel figyeli tanulmányi menetelüket és segíti szárnyrakelni őket. Mint embert a legnagyobb szerénység, visszahúzódás, meleg szív, egyszerűség jellemzi. Portréjához rektori működése új vonásokat hoz majd, mert alkalma lesz arra, hogy megmutassa Birkás Géza, a kitűnő tudós, a körülrajongott professzor és a közkedveltségnek örvendő ember mellett a cselekvő, kormányozni tudó rektort is. Birkás Géza rektorra való választása nemcsak egyetemi körökben, hanem a város társadalmában is osztatlan örömet keltett.”

Feltételezhetnénk, hogy ilyen aktív oktatási és közéleti tevékenység mellett Birkásnak már kevesebb energiája maradt a tudományos életre, azonban az ebben az időszakban keletkezett műveinek hosszú sora éppen ellenkezőleg azt bizonyítja, hogy a változatos kihívások egyáltalán nem fogták vissza a professzor tollát. Minden további nélkül kijelenthetjük, hogy Birkás nem csupán mint tanár és vezető, hanem mint tudós is ekkor élte fénykorát. Első helyen kell említenünk *A francia irodalom története a legrégebb időktől napjainkig* című művét, melyben a korszak legmodernebb kutatási eredményeit felhasználva nyújt tömör összefoglalást a francia irodalom fejlődéstörténetéről. A mű jelentőségét és a szerző tájékozottságát jól bizonyítja az a tény, hogy több mint négyszáz szerző munkásságát tekinti át, miközben bevallja, hogy a 17. századi klasszicizmust tekinti a legletisztultabb és legértékesebb irodalmi korszaknak. A könyv külön érdeme, hogy miközben a

szerző saját értékítéletét is közli a vizsgált művekről, mégis megőrzi tárgyilagosságát, így a hiteles bemutatáson túl Birkás személyiségét is jobban megismerjük. Érzékletesen példaként szolgál erre az is, hogy Stendhal *Vörös és fekete* című könyvét „sivár, ellenszenves, fárasztó olvasmány”-nak találja. Korábbi kutatásaihoz kapcsolódva ebben a művében is rendszeresen kitér a magyar vonatkozásokra.

Az irodalom mellett a francia–magyar kultúrtörténet kutatásában is fontos lépéseket tett. Számos művében vizsgálja a 18–19. századi francia utazók magyarországi tevékenységét (*Egy francia tudós Debrecenben 1818-ban*, *Egy francia tudós dunántúli utazása 1818-ban*, *Egy régi francia utazó Győrött*, *Egy elzászi francia nemes dunántúli utazása a 18. század második felében*, *La Hongrie vue par un savant français en 1818*. *Le voyage de F.S. Beudant* stb.), amely sokkal inkább történeti kutatásnak tekinthető, semmint irodalminak, de Birkás ezen a téren is ugyanolyan jól megállja a helyét, mint a számára otthonos irodalmi terepen. Ilyen irányú munkássága – noha még az 1940-es években is számos hasonló tárgyú írással gazdagodott – csúcspontjaként tekinthetünk 1936-ban Pécsen kiadott *A magyarság francia barátai régen és most* című könyvére.

Ugyanakkor nem hagyott alább korábbi tankönyvírói lendülete sem, mivel korábbi könyvei új kiadásai mellett három új műve is napvilágot látott, melyek a tanítással töltött újabb évtizedek tapasztalatai alapján a középiskolások számára nyújtottak segítséget a francia nyelv elsajátításához. Minden bizonnyal ezek a tapasztalatok tették lehetővé azt is, hogy 1932-ben kétkötetes *Francia-magyar és magyar-francia szótárt* tegyen közzé a nyelv iránt érdeklődők számára, mely még a második világháború után is használhatónak bizonyult, mivel újból kiadásra került.

A fentiek alapján minden túlzás nélkül megállapíthatjuk, hogy Birkás Géza a Pécsen töltött évek alatt egészen kiemelkedő módon képviselte mind a Francia Intézetet, mind pedig az Erzsébet Tudományegyetemet a hazai és nemzetközi tudományos közéletben, miközben emellett oktatóként is a legmagasabb szakmai színvonalon tevékenykedett pályatársai és diákjai egybehangzó véleménye szerint.

Az intézet és vezetője a Bölcsészettudományi kar 1940-es elköltözése után

Mivel Szegeden már létezett egy Francia Filológiai Intézet, így logikusnak tűnő módon a Francia Intézet a bölcsészettudományi kar más elemeivel együtt Kolozsvárra került. Birkás Géza áthelyezésével kapcsolatban azonban nem ilyen egyértelmű a kép, mivel miközben egyes források tényként említik, hogy pályafutását Kolozsváron folytatta, mások ugyanilyen határozottan állítják, hogy Szegeden tevékenykedett tovább. Az ellentmondásokat nagy valószínűséggel az intézet és vezetőjének különválása okozza, ami Birkás hallgatóihoz való ragaszkodását ismerve teljesen érthető, de ennek ellenére kijelenthetjük, hogy a professzor a szegedi egyetemen vette át a Francia Filológiai Intézet vezetését Zolnai Bélától, aki a Kolozsvárra áthelyezett pécsi Francia Intézet (amely Francia nyelv és irodalom és összehasonlító irodalomtudományi Tanszék néven folytatta működését) vezetőjeként dolgozott. A szegedi egyetem 1942-es évkönyve szerint Birkás Géza 1940. október 19-től kezdve dolgozott az intézmény kötelékében, így ennek alapján egyértelmű, hogy nem követte a pécsi intézetet Erdélybe.

Birkás minden bizonnyal az új helyen is a tőle megszokott lelkesedéssel vetette bele magát a munkába, amire számos tény

szolgál bizonyoságul. A Francia Filológiai Intézet vezetése mellett a szegedi Középiszkolai Tanárképző Intézet igazgatótanácsának is tagja volt, ami jól mutatja, hogy a tanárképzésben továbbra is elévülhetetlen érdemeket szerzett. A tanítással való szoros kapcsolatát számos, az 1940-es évek első felében írt tankönyve is mutatja, melyekkel – minden bizonnyal fenti pozíciójához is kapcsolódva – újfent a középfokú franciaoktatást igyekezett elősegíteni. Emellett nem hagyott fel a tudományos művek publikálásával sem, szegedi éve alatt is folytatta a már korábban megkezdett francia-magyar kultúrtörténeti kutatásait, melynek eredményeképpen – számos tanulmány mellett – megjelent *A francia utazók Magyarországon* című könyve, amely korábbi hasonló tárgyú munkái összegzésének is tekinthető. Végül, de nem utolsósorban mindezek mellett meg kell említeni, hogy az 1947-48-as tanévben Birkás Géza volt a bölcsészettudományi kar dékánja, ami minden bizonnyal tisztelegés volt hosszú, gazdag és változatos életpályája előtt közelgő nyugdíjazása előtt. 1948. szeptember 1-én vonult nyugalomba, majd három évvel később 1951. október 15-én hunyt el Szegeden.

Nehéz lenne egy ilyen gazdag életmű mérlegét megvonni néhány szóban, de mindenképpen kiemelendő, hogy a nagytudású és jelentős tudományos munkásságot maga mögött tudó professzor mindig is a tudás átadását tekintette elsődleges feladatának. Erről nem csak számtalan nyelvkönyve tanúskodik, hanem a hallgatókhoz való hozzáállása is, amely mind a mai napig időtálló például szolgálhat minden egyetemi oktatónak. Előbbiekről talán elég Ottlik Géza véleményét idézni: „Kitűnő tankönyv a Birkás Gézának a francia középiszkolai tankönyve, például mi is abból tanultunk. Kitűnő, szel-

lemes, jól, lezseren, elegánsan megcsinált tankönyv volt, nagy ritkaság abban az időben.” Ami pedig tanári személyiségét illeti, a következő visszaemlékezés meglehetősen érzékletes képet fest róla: „Tőle elsősorban becsületes műhelymunkát, forrásfeldolgozást és kritikai módszereket tanultak, ami a tudós mesterség alfája. Emellett a fiatal költők és írók felé is volt szeme, nem véletlen, hogy Csorba Győző első fordításkötetéhez, Héliant *Halálversei*hez ő írt előszót. A tanárképzés mesterének tekintették. Rátermettebb egyéniséget keveset lehetett találni. Birkás Géza kevésbé markáns egyéniség, mint társai, nyílt, őszinte lélek, tiszteletet gerjesztően komoly és megfontolt, semmi tekintélyeskedő professzori póz. Gondolati és érzelmi világa kiegyensúlyozott, harmonikus, ezért kerülte a vitákat. Ha kedvetlen vélemény alakult ki benne valakiről vagy valamiről, inkább elhallgatta, a kedvetlen viszont szívesen, takaratlanul, kérdés nélkül közölte, sőt az elismeréssel sem fukarkodott.”

A tanulmány bővebb verziója olvasható itt: Bene Krisztián. „Egy „francia család” Pécssett: Birkás Géza és a Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem Francia Intézete.” In: Kult, László; Ódor, Imre (szerk.). *Rangos famíliák – jeles személyek a 18–20. századi Dél-Dunántúlon*. Pécs, Magyarország: Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltára, (2014) pp. 335-353., 19 p.

Bene Krisztián
Francia Tanszék